

189. araua

Amerindiar buruzagien izenak

(Euskaltzaindiak 2018ko martxoaren 22an onartua, Gasteizen)

Ipar Amerikako tribuetako buruzagiak eta kide ospetsu batzuk

Ipar Amerikako indiar tribu gehienen buruzagien izenak ezezagunak dira, baina XVIII. eta XIX. mendeetako buruzagi batzuk ospetsu bihurtu ziren, batez ere kolonizatzaileen aurka borrokatu zirelako. Haien izenak aski ezagunak gertatzen zaizkigu, cowboy-film askotan agertzen edo aipatzen baitira. Buruzagi horien izenak, gehienetan, itzulita igaro ziren kolonizatzaileen hizkuntzara (adibidez, ingelesera: *Tháthánka Íyotake* → *Sitting Bull*), eta, handik, beste hizkuntzetara itzuli ziren. Beste batzuetan, berriz, izengoitiak ezagunagoak dira jatorrizko izenak baino (adibidez, *Adar Berde* buruzagi komantxearen jatorrizko izena *Tabivo Naritgant* zen). Izen ezagunak —itzuliak, alegia— ematen dira zerrendan, eta jatorrizko izena ere ematen da parentesi artean.

Oharra: buruzagien izenak izen bereziak dira

Amerindiar buruzagien izenak ez dira izengoitiak, benetako izenak baizik, itzuliak baina benetakoak: lexiko arrunteko hitzez osatutako izendapen bereziak dira, baina pertsona-izenak dira, eta ez dute, beraz, artikulurik behar (ipuinetako edo fikziozko pertsonaien izen batzuekin ere, antzera gertatzen da: *Bizarzuri*, *Galtzagorri*, *Txano Gorritxo*...). Bestelakoak dira <benetako ponte-izena + izengoitia> egiturako pertsona-izenak; halakoetan, izengoitia mugatu egin ohi da: *Alexandro Handia*, *Erik Aizkora Odoldua*, *Pepin Laburra*, *Henrike Txori-ehiztaria*...

Beraz, amerindiar buruzagien izenek ez dute artikulurik, lexiko arrunteko hitzez osatuta egonik ere. Hori izan da, bestalde, euskal entziklopedien jokabidea: *Zezen Eseri*, eta ez *Zezen Eseria*.

Euskara	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa
Adar Berde (jatorrizko izena: Tabivo Naritgant)	Cuerno Verde		Greenhorn / Cuerno Verde
Amerikar Zaldi (jatorrizko izena: Wašičuŋ Tħaşúnke)	Caballo americano	Cheval américain / American Horse	American Horse
Bakegile Handi (jatorrizko izena: Skennenrahawi) edo Dekanawida	Gran Pacificador / Deganawida / Dekanawida	Grand Pacificateur / Deganawida	Great Peacemaker / Deganawida / Dekanawida
Belatz Beltz (jatorrizko izena: Mahkate:wi-meši-ke:hke:hkwa)	Halcón Negro	Black Hawk / Buse Noir	Black Hawk
Bele Txiki (jatorrizko izena: Thaóyate Dúta)	Taoyateduta / Pequeño Cuervo	Little Crow	Little Crow
Bi Ilargi (jatorrizko izena: Éše'he Ôhnésésêstse)	Dos Lunas	Two Moons	Two Moons
Zezen Eseri (jatorrizko izena: Tħathánka Íyotake)	Toro Sentado	Sitting Bull / Taureau Assis	Sitting Bull
Bufalo-konkor edo Buffalo Bull's Back Fat (jatorrizko izena: Stu-mick-o-súcks)	Buffalo Bull's Back Fat	Buffalo Bull's Back Fat	Buffalo Bull's Back Fat
Cochise (jatorrizko izena: K'uu-ch'ish)	Cochise	Cochise	Cochise
Euria Aurpegian (jatorrizko izena: Ité Omáğazu)	Lluvia en la cara	Pluie sur le visage / Rain In the Face /	Rain-in-the-Face
Goizeko Izar (jatorrizko izena: Vóóhéhéve) edo Aizto Kamuts (jatorrizko izena: Tamilapéšni)	Cuchillo Desafilado	Morning Star / Dull Knife	Morning Star / Dull Knife
Hodei Gorri (jatorrizko izena: Mañpíya Lúta)	Nube Roja	Red Cloud / Nuage rouge	Red Cloud
Jeronimo (jatorrizko izena: Goyaaté)	Gerónimo	Geronimo	Geronimo
Orein Beltz (jatorrizko izena: Heháka Sápa)	Alce Negro	Wapiti Noir / Black Elk	Black Elk
Orein Pikart (jatorrizko izena: Unpħánj Glešká) / ezizena: Oin Handi (jatorrizko ezizena: Si Tħánka)	Si Tanka / Big Foot	Spotted Elk / Big Foot	Spotted Elk / Big Foot
Pocahontas (jatorrizko izena: Matoaka)	Pocahontas	Pocahontas	Pocahontas
Teontzi Beltz (jatorrizko izena: Mo'ohavetoo'o)	Tetera Negra	Black Kettle	Black Kettle

Euskara	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa
Zaldi Ero (jatorrizko izena: Ťhašúnke Witkó)	Caballo Loco	Crazy Horse / Cheval fou	Crazy Horse

Inken buruzagiak

Inken buruzagien izenak espainiar kolonizatzaileek emandako grafiaz zabaldu dira nazioartean, eta grafia hori nagusitu da gure inguruko hizkuntzetan, aldaketarik gabe. Euskaraz ere, izen horiek kolonizatzaileek emandako grafiaz erabiltzea hobesten du Euskaltzaindiak (adibidez, **Pachacutec**), grafia aldatu gabe (adibidez, **Patxakutec** egin gabe). Nolanahi ere, izen ezagun horietaz gainera, kitxuazko izenak ere ematen dira zerrendan, zilegi baita, noski, kitxuazko izenak erabiltzea.

Euskara	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa
Atahualpa / Ata-wallpa (kitxuaz idatzia)	Atahualpa	Atahualpa	Atahualpa
Huascar / Waskar (kitxuaz idatzia)	Huáscar	Huascar	Huáscar Inca / Waskar Inka
Huayna Capac / Wayna Qhapaq (kitxuaz idatzia)	Huayna Cápac	Huayna Capac	Huayna Capac / Wayna Qhapaq
Manco Capac / Manqu Qhapaq (kitxuaz idatzia)	Manco Cápac	Manco Cápac	Manco Cápac
Manco Capac II.a / Manqu Qhapaq (kitxuaz idatzia) / Manco Inka Yupanqui / Manqu Inka Yupanki (kitxuaz idatzia)	Manco Cápac II / Manco Inca Yupanqui	Manco Capac II	Manco Inca Yupanqui
Pachacutec / Pacha Kutiy Inka Yupanki (kitxuaz idatzia)	Pachacútec	Pachacuti Yupanqui / Pachacutec	Pachacuti Inca Yupanqui / Pachacutec
Roca inka / Inka Roq'a (kitxuaz idatzia)	Inca Roca	Inca Roca	Inca Roca
Tupac Amaru / Tupaq Amaru (kitxuaz idatzia)	Túpac Amaru	Túpac Amaru	Túpac Amaru / Thupa Amaro
Tupac Amaru II.a (jatorrizko izena: José Gabriel Condorcanqui Noguera)	Túpac Amaru II	Túpac Amaru II	Túpac Amaru II
Tupac Yupanqui / Tupaq Inka Yupanki (kitxuaz idatzia)	Túpac Inca Yupanqui	Tupac Yupanqui	Topa Inca Yupanqui / Túpac Inca Yupanqui
Viracocha / Wiraqucha Inka (kitxuaz idatzia)	Huiracocha Inca / Viracocha	Viracocha	Viracocha Inca / Wiraqucha

BI ZERRENDAK BATERA

Euskara	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa
Adar Berde (jatorrizko izena: Tabivo Naritgant)	Cuerno Verde		Greenhorn / Cuerno Verde
Amerikar Zaldi (jatorrizko izena: Wašičuŋ Tħašúnke)	Caballo americano	Cheval américain / American Horse	American Horse
Atahualpa / Ata-wallpa (kitxuaz idatzia)	Atahualpa	Atahualpa	Atahualpa
Bakegile Handi (jatorrizko izena: Skennenrahawi) edo Dekanawida	Gran Pacificador / Deganawida / Dekanawida	Grand Pacificateur / Deganawida	Great Peacemaker / Deganawida / Dekanawida
Belatz Beltz (jatorrizko izena: Mahkate:wi-meši-ke:hke:hkwa)	Halcón Negro	Black Hawk / Buse Noir	Black Hawk
Bele Txiki (jatorrizko izena: Thaóyate Dúta)	Taoyateduta / Pequeño Cuervo	Little Crow	Little Crow
Bi Ilargi (jatorrizko izena: Éše'he Ōhnésésêstse)	Dos Lunas	Two Moons	Two Moons
Bufalo-konkor edo Buffalo Bull's Back Fat (jatorrizko izena: Stu-mick-o-súcks)	Buffalo Bull's Back Fat	Buffalo Bull's Back Fat	Buffalo Bull's Back Fat
Cochise (jatorrizko izena: K'uu-ch'ish)	Cochise	Cochise	Cochise
Euria Aurpegian (jatorrizko izena: Ité Omáŋažu)	Lluvia en la cara	Pluie sur le visage / Rain In the Face /	Rain-in-the-Face
Goizeko Izar (jatorrizko izena: Vóóhéhéve) edo Aizto Kamuts (jatorrizko izena: Tamílapéšni)	Cuchillo Desafilado	Morning Star / Dull Knife	Morning Star / Dull Knife
Hodei Gorri (jatorrizko izena: Mañpíya Lúta)	Nube Roja	Red Cloud / Nuage rouge	Red Cloud
Huascar / Waskar (kitxuaz idatzia)	Huáscar	Huascar	Huáscar Inca / Waskar Inka
Huayna Capac / Wayna Qhapaq (kitxuaz idatzia)	Huayna Cápac	Huayna Capac	Huayna Capac / Wayna Qhapaq
Jeronimo (jatorrizko izena: Goyaaté)	Gerónimo	Geronimo	Geronimo
Manco Capac / Manqu Qhapaq (kitxuaz idatzia)	Manco Cápac	Manco Cápac	Manco Cápac
Manco Capac II.a / Manqu Qhapaq (kitxuaz idatzia) / Manco Inka Yupanqui /	Manco Cápac II / Manco Inca	Manco Capac II	Manco Inca Yupanqui

Euskara	Gaztelania	Frantsesa	Ingelesa
Manqu Inka Yupanki (kitxuaz idatzia)	Yupanqui		
Orein Beltz (jatorrizko izena: Heñáka Sápa)	Alce Negro	Wapiti Noir / Black Elk	Black Elk
Orein Pikart (jatorrizko izena: Unpñán Glešká) / ezizena: Oin Handi (jatorrizko ezizena: Si Thánka)	Si Tanka / Big Foot	Spotted Elk / Big Foot	Spotted Elk / Big Foot
Pachacutec / Pacha Kutiy Inka Yupanki (kitxuaz idatzia)	Pachacútec	Pachacuti Yupanqui / Pachacutec	Pachacuti Inca Yupanqui / Pachacutec
Pocahontas (jatorrizko izena: Matoaka)	Pocahontas	Pocahontas	Pocahontas
Roca inka / Inka Roq'a (kitxuaz idatzia)	Inca Roca	Inca Roca	Inca Roca
Teontzi Beltz (jatorrizko izena: Mo'ohavetoo'o)	Tetera Negra	Black Kettle	Black Kettle
Tupac Amaru / Tupaq Amaru (kitxuaz idatzia)	Túpac Amaru	Túpac Amaru	Túpac Amaru / Thupa Amaro
Tupac Amaru II.a (jatorrizko izena: José Gabriel Condorcanqui Noguera)	Túpac Amaru II	Túpac Amaru II	Túpac Amaru II
Tupac Yupanqui / Tupaq Inka Yupanki (kitxuaz idatzia)	Túpac Inca Yupanqui	Tupac Yupanqui	Topa Inca Yupanqui / Túpac Inca Yupanqui
Viracocha / Wiraqucha Inka (kitxuaz idatzia)	Huiracocha Inca / Viracocha	Viracocha	Viracocha Inca / Wiraqucha
Zaldi Ero (jatorrizko izena: Thášúnke Witkó)	Caballo Loco	Crazy Horse / Cheval fou	Crazy Horse
Zezen Eseri (jatorrizko izena: Thathánka Íyotake)	Toro Sentado	Sitting Bull / Taureau Assis	Sitting Bull

GAZTELANIA-EUSKARA

Gaztelania	Euskara
Alce Negro	Orein Beltz (jatorrizko izena: Heñáka Sápa)
Atahualpa	Atahualpa / Ata-wallpa (kitxuaz idatzia)
Buffalo Bull's Back Fat	Bufalo-konkor edo Buffalo Bull's Back Fat (jatorrizko izena: Stu-mick-o-súcks)
Caballo americano	Amerikar Zaldi (jatorrizko izena: Wašíčuŋ Thášúnke)

Gaztelania	Euskara
Caballo Loco	Zaldi Ero (jatorrizko izena: Тһа́шѓке Witkó)
Cochise	Cochise (jatorrizko izena: K'uu-ch'ish)
Cuchillo Desafilado	Goizeko Izar (jatorrizko izena: Vóóhéhéve) edo Aizto Kamuts (jatorrizko izena: Tamílápéšni)
Cuerno Verde	Adar Berde (jatorrizko izena: Tabivo Naritgant)
Dos Lunas	Bi Ilargi (jatorrizko izena: Éše'he Ôhnéšesêstse)
Gerónimo	Jeronimo (jatorrizko izena: Goyaaté)
Gran Pacificador / Deganawida / Dekanawida	Bakegile Handi (jatorrizko izena: Skennenrahawi) edo Dekanawida
Halcón Negro	Belatz Beltz (jatorrizko izena: Mahkate:wi-meši-ke:hke:hkwa)
Huáscar	Huascar / Waskar (kitxuaz idatzia)
Huayna Cápac	Huayna Capac / Wayna Qhapaq (kitxuaz idatzia)
Huiracocha Inca / Viracocha	Viracocha / Wiraqucha Inka (kitxuaz idatzia)
Inca Roca	Roca inka / Inka Roq'a (kitxuaz idatzia)
Lluvia en la cara	Euria Aurpegian (jatorrizko izena: Ité Omáǵažu)
Manco Cápac	Manco Capac / Manqu Qhapaq (kitxuaz idatzia)
Manco Cápac II / Manco Inca Yupanqui	Manco Capac II.a / Manqu Qhapaq (kitxuaz idatzia) / Manco Inca Yupanqui / Manqu Inca Yupanki (kitxuaz idatzia)
Nube Roja	Hodei Gorri (jatorrizko izena: Mañpiya Lúta)
Pachacútec	Pachacutec /Pacha Kutiy Inka Yupanki (kitxuaz idatzia)
Pocahontas	Pocahontas (jatorrizko izena: Matoaka)
Si Tanka / Big Foot	Orein Pikart (jatorrizko izena: Уһпһ́ѓ Glešká) / ezizena: Oin Handi (jatorrizko ezizena: Si Tһ́ѓka)
Taoyateduta / Pequeño Cuervo	Bele Txiki (jatorrizko izena: Thaóyate Dúta)
Tetera Negra	Teontzi Beltz (jatorrizko izena: Mo'ohtavetoo'o)
Toro Sentado	Zezen Eseri (jatorrizko izena: Tһ́thһ́ѓka Íyotake)
Túpac Amaru	Tupac Amaru / Tupaq Amaru (kitxuaz idatzia)
Túpac Amaru II	Tupac Amaru II.a (jatorrizko izena: José Gabriel Condorcanqui Noguera)
Túpac Inca Yupanqui	Tupac Yupanqui / Tupaq Inka Yupanki (kitxuaz idatzia)

FRANTSESA-EUSKARA

Frantsesa	Euskara
Atahualpa	Atahualpa / Ata-wallpa (kitxuaz idatzia)
Black Hawk / Buse Noir	Belatz Beltz (jatorrizko izena: Mahkate:wi-meši-ke:hke:hkwa)
Black Kettle	Teontzi Beltz (jatorrizko izena: Mo'ohtavetoo'o)
Buffalo Bull's Back Fat	Bufalo-konkor edo Buffalo Bull's Back Fat (jatorrizko izena: Stu-mick-o-súcks)
Cheval américain / American Horse	Amerikar Zaldi (jatorrizko izena: Wašičuŋ Tħašúŋke)
Cochise	Cochise (jatorrizko izena: K'uu-ch'ish)
Crazy Horse / Cheval fou	Zaldi Ero (jatorrizko izena: Tħašúŋke Witkó)
Geronimo	Jeronimo (jatorrizko izena: Goyaałé)
Grand Pacificateur / Deganawida	Bakegile Handi (jatorrizko izena: Skennenrahawi) edo Dekanawida
Huascar	Huascar / Waskar (kitxuaz idatzia)
Huayna Capac	Huayna Capac / Wayna Qhapaq (kitxuaz idatzia)
Inca Roca	Roca inka / Inka Roq'a (kitxuaz idatzia)
Little Crow	Bele Txiki (jatorrizko izena: Thaóyate Dúta)
Manco Cápac	Manco Capac / Manqu Qhapaq (kitxuaz idatzia)
Manco Capac II	Manco Capac II.a / Manqu Qhapaq (kitxuaz idatzia) / Manco Inka Yupanqui / Manqu Inka Yupanki (kitxuaz idatzia)
Morning Star / Dull Knife	Goizeko Izar (jatorrizko izena: Vóóhéhéve) edo Aizto Kamuts (jatorrizko izena: Tamílápěšni)
Pachacuti Yupanqui / Pachacutec	Pachacutec /Pacha Kutiy Inka Yupanki (kitxuaz idatzia)
Pluie sur le visage / Rain In the Face /	Euria Aurpegian (jatorrizko izena: Ité Omágažu)
Pocahontas	Pocahontas (jatorrizko izena: Matoaka)
Red Cloud / Nuage rouge	Hodei Gorri (jatorrizko izena: Maħpíya Lúta)
Sitting Bull / Taureau Assis	Zezen Eseri (jatorrizko izena: Tħatħánka Íyotake)
Spotted Elk / Big Foot	Orein Pikart (jatorrizko izena: Uŋpħán Glešká) / ezizena: Oin Handi (jatorrizko ezizena: Si Tħánka)
Túpac Amaru	Tupac Amaru / Tupaq Amaru (kitxuaz idatzia)
Túpac Amaru II	Tupac Amaru II.a (jatorrizko izena: José Gabriel Condorcanqui Noguera)

Frantsesa	Euskara
Tupac Yupanqui	Tupac Yupanqui / Tupaq Inka Yupanki (kitxuaz idatzia)
Two Moons	Bi Ilargi (jatorrizko izena: Éše'he Ôhnéšesêstse)
Viracocha	Viracocha / Wiraqucha Inka (kitxuaz idatzia)
Wapiti Noir / Black Elk	Orein Beltz (jatorrizko izena: Heñáka Sápa)

INGELESA-EUSKARA

Ingelesa	Euskara
American Horse	Amerikar Zaldi (jatorrizko izena: Wašíčuŋ Tǎšúŋke)
Atahualpa	Atahualpa / Ata-wallpa (kitxuaz idatzia)
Black Elk	Orein Beltz (jatorrizko izena: Heñáka Sápa)
Black Hawk	Belatz Beltz (jatorrizko izena: Mahkate:wi-meši-ke:hke:hkwa)
Black Kettle	Teontzi Beltz (jatorrizko izena: Mo'ohtavetoo'o)
Buffalo Bull's Back Fat	Bufalo-konkor edo Buffalo Bull's Back Fat (jatorrizko izena: Stu-mick-o-súcks)
Cochise	Cochise (jatorrizko izena: K'uu-ch'ish)
Crazy Horse	Zaldi Ero (jatorrizko izena: Tǎšúŋke Witkó)
Geronimo	Jeronimo (jatorrizko izena: Goyaałé)
Great Peacemaker / Deganawida / Dekanawida	Bakegile Handi (jatorrizko izena: Skennenrahawi) edo Dekanawida
Greenhorn / Cuerno Verde	Adar Berde (jatorrizko izena: Tabivo Naritgant)
Huáscar Inca / Waskar Inka	Huascar / Waskar (kitxuaz idatzia)
Huayna Capac / Wayna Qhapaq	Huayna Capac / Wayna Qhapaq (kitxuaz idatzia)
Inca Roca	Roca inka / Inka Roq'a (kitxuaz idatzia)
Little Crow	Bele Txiki (jatorrizko izena: Thaóyate Dúta)
Manco Cápac	Manco Capac / Manqu Qhapaq (kitxuaz idatzia)
Manco Inca Yupanqui	Manco Capac II.a / Manqu Qhapaq (kitxuaz idatzia) / Manco Inka Yupanqui / Manqu Inka Yupanki (kitxuaz idatzia)
Morning Star / Dull Knife	Goizeko Izar (jatorrizko izena: Vóóhéhéve) edo Aizto Kamuts (jatorrizko izena: Tamilapéšni)
Pachacuti Inca Yupanqui / Pachacutec	Pachacutec /Pacha Kutiy Inka Yupanki (kitxuaz idatzia)

Ingelesa	Euskara
Pocahontas	Pocahontas (jatorrizko izena: Matoaka)
Rain-in-the-Face	Euria Aurpegian (jatorrizko izena: Ité Omágažu)
Red Cloud	Hodei Gorri (jatorrizko izena: Maḥpiya Lúta)
Sitting Bull	Zezen Eseri (jatorrizko izena: Tḥatḥánka Íyotake)
Spotted Elk / Big Foot	Orein Pikart (jatorrizko izena: Uḡpḥán Glešká) / ezizena: Oin Handi (jatorrizko ezizena: Si Tḥánka)
Topa Inca Yupanqui / Túpac Inca Yupanqui	Tupac Yupanqui / Tupaḡ Inka Yupanki (kitxuaz idatzia)
Túpac Amaru / Thupa Amaro	Tupac Amaru / Tupaḡ Amaru (kitxuaz idatzia)
Túpac Amaru II	Tupac Amaru II.a (jatorrizko izena: José Gabriel Condorcanqui Noguera)
Two Moons	Bi Ilargi (jatorrizko izena: Éše'he Ôhnéšesêstse)
Viracocha Inca / Wiraqucha	Viracocha / Wiraqucha Inka (kitxuaz idatzia)